

ПЕРЕДМОВА

Запропонований збірник процесуальних документів спрямований до використання широким загалом читачів — від студентів юридичних факультетів і професійних правників до звичайних громадян, що вирішили самостійно скласти документ, що має юридичне значення.

За своїм змістом він охоплює найширше коло правовідносин, які притаманні фізичним особам у їх повсякденній діяльності, а також увагою не ображені й особи юридичні.

Документи охоплюють собою відпрацьований на практиці досвід з їх складання, а також враховані новації у законодавстві, зокрема у цивільно-процесуальній галузі, у відносинах реєстрації прав власності, у кримінальному провадженні.

До уваги читачів розділи, які не часто потрапляють на сторінки подібних видань — зокрема документи про захист прав споживачів, про захист прав дітей, про звернення до Європейського суду із захисту прав людини.

З метою полегшити користування матеріалами посібника читачам, які не мають спеціальної юридичної освіти, пропонуються короткі коментарі та пояснення, посилання на чинні норми відповідних нормативних актів.

Запропоновані до уваги читачів документи є зразками, які мають охопити найбільш актуальні для людини правовідносини, але вони не є всеохоплюючі, а тим більше не істиною у «останній інстанції» — документи, що мають юридичне значення, не зважаючи на доволі суворі вимоги до них правових норм, у залежності від юридичних фактів, що покладаються в їх основу, є суб'єктом творчості особи, яка їх складає, предметом її інтелектуальних зусиль. Тут так само, як і в інших сферах людської діяльності, є місце широті поглядів і майстерності.

Також стануть у нагоді матеріали інформаційного та довідкового характеру, що приведені у посібнику станом на 2013 рік, тобто чинні на момент придбання посібника та його практичного застосування.

ГЛАВА 1

ЦИВІЛЬНА ПРАВОЗДАТНІСТЬ ТА ДІЄЗДАТНІСТЬ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

1. Цивільна правоздатність та дієздатність фізичної особи

Одними з основних понять цивільного права це є поняття про цивільну правоздатність та дієздатність особи. У сучасній цивільній теорії ці поняття означають таке.

Цивільна правоздатність — це здатність фізичної особи мати цивільні права і обов'язки.

Встановлюючи таку цивільно-правову категорію як правоздатність, держава тим самим не тільки окреслює коло прав і обов'язків, які можуть мати фізичні особи, а й бере на себе обов'язок не втручатися безпідставно в ці права, не відчужувати їх та захищати від будь-яких порушень, а також притягувати до відповідальності тих фізичних осіб, які не виконують належних їм цивільно-правових обов'язків.

Таким чином, цивільна правоздатність — це не тільки здатність фізичних осіб мати цивільні права і обов'язки, а й обов'язок держави гарантувати своїм громадянам певне коло цивільних прав і здійснювати контроль за виконанням ними цивільних обов'язків.

Поняття «правоздатність» застосовується у широкому і вузькому значенні. У широкому значенні під правоздатністю розуміють здатність фізичної особи мати права і обов'язки, що стосуються всіх галузей права (державного, адміністративного, трудового, сімейного тощо). У вузькому значенні під правоздатністю розуміють цивільну правоздатність, тобто здатність особи мати права і обов'язки у сфері дії цивільного права.

Саме в такому розумінні поняття «правоздатність» застосовується в ЦК та інших цивільно-правових актах. Але це не означає, що цивільна правоздатність не пов'язана з іншими галузями права.

Численні норми конституційного права є базовими для розвитку цивільного законодавства, у тому числі й норм, що регулюють відносини, пов'язані з правоздатністю. На підставі норм кримінального та адміністративного права фізичну особу можна обмежити в правоздатності.

Цивільна правоздатність визнається однаковою мірою за всіма фізичними особами незалежно від їх віку, стану здоров'я та інших факторів.

Цивільна правоздатність виникає в момент народження фізичної особи. Тобто, ще до народження суспільство та держава вже визначили для фізичної особи коло прав, а сам факт народження свідчить про набуття цих прав людиною.

Отже, для визнання громадянина правоздатним необхідно, щоб він народився живим. Чинне законодавство України не встановлює мінімального строку, який має прожити новонароджений, а пов'язує його правоздатність з моментом його народження.

Не можна вважати винятком з цього правила положення цивільного законодавства про те, що у випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачатой

дитини. У таких випадках не йдеться про виникнення у зачатої дитини правоздатності, а акцентується увага на захисті інтересів можливого спадкоємця чи іншої уповноваженої особи.

При цьому ніяких прав на майно чи спадщину ненароджений мати не може. Захист його інтересів відбувається шляхом охорони можливої частки, що належатиме йому за умови його народження. Якщо ж дитина народиться мертвою, то вона не буде вважатися спадкоємцем.

Слід зауважити, що ЦК України дещо відійшов від розуміння правоздатності як статичного явища. Так, ч. 3 ст. 25 ЦК передбачає, що у встановлених законом випадках, здатність фізичної особи мати окремі права та обов'язки може пов'язуватися з досягненням нею відповідного віку.

Таким чином, правоздатність — це така правова категорія, яка розвивається динамічно. Наприклад, фізична особа, якій виповнилось 14 років, має право вільно обирати місце проживання (ч. 2 ст. 29 ЦК).

Усі цивільні права, незалежно від часу їх виникнення, а також цивільно-правові обов'язки, які можуть бути покладені на фізичну особу, у своїй сукупності визначають правоздатність як правову категорію і складають її зміст. Носіями таких прав і обов'язків можуть бути не тільки громадяни України, а й іноземці та особи без громадянства. Причому іноземні громадяни і особи без громадянства користуються в Україні правоздатністю нарівні з громадянами України, крім випадків, передбачених законом або міжнародними договорами України.

До найбільш значимих майнових прав, які можуть мати фізичні особи, належать: право приватної власності, право користування житловими приміщеннями, право на підприємництво, право заповідати та успадковувати майно, бути стороною в договорах. Фізичні особи можуть мати й інші цивільні права, якщо вони не суперечать законам України та моральним засадам суспільства.

Фізична особа може мати також обов'язки як власника, так і учасника інших цивільних правовідносин, передбачених законом.

Як бачимо, зміст цивільної правоздатності хоча й визначається законом, але перелік цих прав і обов'язків не є вичерпним.

Цивільна правоздатність не може бути змінена або обмежена за волею окремих осіб. Відмова фізичної особи від належних їй прав не тягне за собою факту припинення цих прав, за винятком випадків, коли така відмова допускається законом. Правочини, акти органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, що обмежують цивільні права та обов'язки фізичних осіб, визнаються недійсними.

Але це не означає, що фізична особа не може бути обмеженою у правоздатності. Наприклад, згідно зі ст. 313 ЦК фізична особа може бути обмежена у здійсненні права на пересування лише у випадках, встановлених законом. Такими випадками можуть бути обвинувачення особи у вчиненні злочину, відбуття покарання за вчинений злочин чи адміністративне правопорушення.

При обмеженні правоздатності необхідно дотримуватись принципу справедливості і розумності.

Отже, можна дійти висновку, що обмеження правоздатності за зальним правилом не допускається, а має місце лише у випадках і порядку, передбачених законом.

Закон допускає два види обмеження цивільної правоздатності — добровільне і примусове.

Прикладом добровільного обмеження цивільної правоздатності є закріплена в законодавчих актах заборона працівникам деяких відомств обіймати посади, пов'язані з підприємницькою діяльністю. Так, фізична особа, яка обіймає посаду державного службовця, має бути обізнана і згодна з такою заборонаю. Застосовуючи таке обмеження, держава повинна певним чином компенсувати його.

Примусове обмеження цивільної правоздатності допустиме лише тоді, коли воно передбачене законом з обов'язковим переліком випадків і встановленням порядку такого обмеження.

У донедавна панувала думка, що обмеження цивільної правоздатності можливе лише на підставі Кримінального Кодексу (КК) України шляхом застосування деяких видів покарань.

Наприклад, вважалось, що передбачене ст. 23 КК УРСР (1961 р.) позбавлення громадянина права обіймати окремі посади або займатися певною діяльністю є обмеженням його цивільної правоздатності, інші ж види основних покарань, передбачені тією ж статтею, цивільних прав нібито і не обмежують.

Однак, таке розуміння природи обмеження правоздатності фізичної особи не відповідає призначенню інституту обмеження цивільної правоздатності взагалі, що підтверджується ст. 312, 313 ЦК України.

Примусовим обмеженням цивільної правоздатності слід вважати обмеження, яке:

- застосовується компетентним органом (судом, органами охорони здоров'я). (Наприклад, органи охорони здоров'я можуть здійснювати спеціальні заходи профілактики та лікування соціально небезпечних захворювань.);
- є реакцією на протиправну поведінку фізичної особи, або є заходом профілактики та лікування небезпечних захворювань (туберкульоз, психічні, венеричні захворювання, СНІД, лепра, хронічний алкоголізм, наркоманія, а також карантинні захворювання, або внаслідок проходження військової чи альтернативної (невійськової) служби);
- не перевищує строків, передбачених законом, або необхідних для лікування, за винятком довічного позбавлення волі;
- здійснюється під контролем спеціальних державних органів.

Виникає запитання: чи можна вважати вирок суду про застосування виняткової міри покарання — смертної кари, — рішенням суду про припинення (позбавлення) цивільної правоздатності? Справа в тому, що в цивілістичній теорії ця міра покарання не розглядається стосовно цивільної правоздатності.

Укладачі «Науково-практичного коментарю Кримінального кодексу України» вважають, що смертна кара не входить до системи кримінальних покарань і не є актом відплати за вчинений злочин.

Вона переслідує мету загального та спеціального попередження інших злочинів. Проте з позицій цивільного права смертна кара — найтяжча міра покарання. На підставі вироку суду припиняється життя людини, а з ним — її правоздатність.

Тому в країнах, де смертна кара передбачена законодавством, примусове припинення правоздатності визнається.

Проте не можна позбавити цивільної правоздатності, не застосовуючи смертної кари. Законодавство України не знає такої міри покарання, як смертна кара, позба-

влення прав або застосування громадянської (політичної) смерті, яка передбачала б припинення всіх цивільних прав. Таким чином, в Україні ніхто не може бути позбавлений правоздатності.

Слід зазначити, що деякі обмеження цивільної правоздатності можна застосувати не до кожної фізичної особи. Так, виправні роботи не застосовуються до вагітних жінок та жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною; до непрацездатних осіб; осіб, які не досягли 16 років; осіб пенсійного віку; військово-службовців, працівників правоохоронних органів, нотаріусів, суддів, прокурорів, адвокатів, державних службовців, посадових осіб, органів місцевого самоврядування. Обмеження волі не застосовується до неповнолітніх; вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до 14 років; осіб, які досягли пенсійного віку; військовослужбовців строкової служби; інвалідів першої і другої групи.

Як з народження починається правоздатність, так зі смертю вона припиняється. Але це не означає, що особа не може за життя вирішувати певних питань, пов'язаних з її смертю. Грунтуючись на тому, що смерть є юридичним фактом (подією), який породжує як виникнення, так і припинення певних прав та обов'язків, на деякі з цих прав особа може активно впливати протягом свого життя. Так, вона має право дати письмову згоду на донорство тканин та органів на випадок своєї смерті або заборонити його; розпорядитися щодо передачі після її смерті органів і тканин її тіла відповідним науковим чи навчальним закладам; написати заповіт на передачу свого майна у разі її смерті особам, зазначеним у заповіті; давати інші розпорядження. Але це не означає, що правоздатність особи продовжується після її смерті.

Так як закон захищає права зачатої, але ще не народженої дитини, так само закон дає можливість особі дати певні розпорядження на волевиявленням випадок своєї смерті, які підлягають обов'язковому виконанню. Незважаючи на можливість таких розпоряджень, припинення правоздатності відбувається в результаті біологічної смерті людини, що підтверджується, як правило, діагнозом лікарів щодо причин смерті. Законом забороняється задоволення прохання особи про припинення її життя. Не припиняє правоздатності й оголошення особи померлою за умови, якщо ця особа жива, але місце перебування її невідомо.

Цивільна дієздатність, на відміну від правоздатності, яка гарантує фізичній особі можливість мати цивільні права і обов'язки незалежно від її волі, пов'язана з активним волевиявленням особи.

Якщо для набуття більшості особистих немайнових прав достатньо лише факту народження, то інші права набуваються або успадкуванням, або внаслідок укладання договорів дарування, купівлі-продажу, позики та інших. Зазвичай такі права набуваються юридичними діями (правочинами).

Для того, щоб вільно виявляти свою волю особа повинна бути здатною самостійно оцінювати ті життєві ситуації, в яких вона опинилась, приймати адекватні рішення щодо виходу з них, самостійно нести відповідальність за свої юридичні дії. Для таких осіб більшість життєвих ситуацій не викликають ніяких проблем. Якщо ж особа не володіє або володіє недостатньо волездатністю, то її дії, як правило, не мають юридичної сили.

Здатність здійснювати права і обов'язки, в зазначеному розумінні, виникає не одразу після народження, а поступово, в міру досягнення фізичною особою певного віку. Крім

того, на дієздатність може негативно впливати стан здоров'я фізичної особи, її можливість розуміти значення і наслідки своїх дій, здатність керувати ними, протиправність поведінки самої особи. На практиці дуже важко визначити чи волєздатна особа, чи ні.

Законодавець допомагає вирішувати ці проблеми шляхом встановлення цивільно-правової категорії — дієздатності. У цивільному законодавстві це поняття визнається як здатність фізичної особи своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати; також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та відповідати у разі їх невиконання.

За ступенем дієздатності фізичних осіб поділяють на:

- 1) повністю дієздатних;
- 2) з частковою дієздатністю;
- 3) з неповною дієздатністю;
- 4) з обмеженою дієздатністю;
- 5) недієздатних осіб.

Повністю дієздатними у віковому аспекті можуть вважатися громадяни, які досягли повноліття — 18-річного віку.

У випадках, коли законом дозволяється одружуватися до досягнення повноліття, фізична особа, яка скористалася таким правом, набуває повної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу (одруження).

ЦК України (ст. 35) передбачає таке поняття, як емансипація — надання неповнолітній особі повної дієздатності, коли особа досягла 16 років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини.

Надання повної дієздатності у таких випадках проводиться за рішенням органів опіки та піклування за заявою заінтересованої особи за письмовою згодою батьків або осіб, які їх замінюють. Без такої згоди спір вирішується судом.

Якщо особа, якій виповнилося 16 років, бажає займатися підприємництвом, то за наявності письмової згоди на це батьків (усиновлювачів, піклувальників або органів опіки та піклування), вона може бути зареєстрована як підприємець. З моменту її державної реєстрації як підприємця, особа набуває права повної цивільної дієздатності.

Таким чином, дієздатність у повному обсязі настає з досягненням громадянином повноліття, а у певних випадках, передбачених законом, вона може наступити і раніше.

У багатьох західноєвропейських країнах для виникнення повної дієздатності встановлено пізніші строки. Так, у Швейцарії повнолітніми вважаються особи, які досягли 20-річного віку, у Німеччині, Франції, Італії та Великобританії — 21 року.

Часткову дієздатність мають особи, яким не виповнилося 14 років — малолітні. За загальним правилом, права і обов'язки малолітніх здійснюють їх батьки або законні представники — опікуни. Однак вони мають такі права:

- 1) самостійно вчиняти дрібні побутові правочини;
- 2) вкладати кошти у банківські (кредитні) установи та розпоряджатися ними;
- 3) здійснювати особисті немайнові права автора на твори науки, літератури та мистецтва, об'єкти промислової власності або інші результати своєї творчої діяльності, що охороняються законом;

4) самостійно визначати свої потреби та інтереси при управлінні опікуном майном, що належить малолітньому. Опікун повинен враховувати бажання малолітнього (ст. 72 ЦК).

Формулюючи ст. 31 ЦК законодавець не тільки зазначив, що малолітні можуть вчиняти дрібні побутові правочини, а й дав визначення таких правочинів. Згідно з цією статтею правочин вважається дрібним побутовим, якщо він задовольняє побутові потреби особи, стосується предмета, який має невисоку вартість та відповідає її фізичному, духовному чи соціальному розвитку.

Проте закон визначає тільки загальні критерії дрібного побутового правочину. У разі ж виникнення спору, в кожному конкретному випадку необхідно буде вирішувати питання щодо «невисокої» вартості предмету правочину, оцінювати «ступінь» фізичного, духовного та соціального розвитку малолітнього.

Критеріїв такої оцінки в законі не встановлено. Крім того, в законі не враховано такої загально визнаної ознаки дрібного побутового правочину як те, що він має виконуватись при його укладанні.

Оскільки малолітні не спроможні належним чином виявляти свою волю, законодавець встановив правило, за яким вони не несуть цивільно-правової відповідальності за завдану ними шкоду.

Неповну дієздатність мають неповнолітні особи віком від 14 до 18 років. Вони можуть укладати правочини за згодою своїх батьків або піклувальників. Це загальне правило. Але є й виключення з нього. Так, неповнолітні вправі самостійно вчиняти дрібні побутові правочини, розпоряджатися своєю заробітною платою, стипендією або іншими доходами, вносити вклади до кредитних установ і розпоряджатися ними, бути учасниками та засновниками юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи, самостійно здійснювати права автора на твори науки, літератури та мистецтва, об'єкти промислової власності або інші результати своєї творчої діяльності, що охороняється законом.

У порівнянні з ЦК 1963 р., ЦК України значно розширює дієздатність неповнолітніх, внаслідок чого розширюється і коло їх обов'язків, за невиконання яких вони повинні нести самостійну відповідальність.

Відповідно до ст. 33 ЦК України самостійну відповідальність неповнолітні несуть у разі:

- невиконання договору, укладеного ними самостійно на законних підставах;
- невиконання договору, укладеного за згодою батьків або інших законних представників;
- заподіяння ними шкоди іншим особам.

Таким чином, можна дійти висновку, що за невиконання договору, укладеного неповнолітнім самостійно, він сам повинен нести відповідальність, незалежно від наявності у нього майна. Батьки чи інші законні представники не повинні додатково відповідати за невиконання таких договорів.

Таке правило є доцільним. Воно дисциплінує осіб, які укладають угоди з неповнолітнім, без згоди на це його законних представників. Дієздатний контрагент за таким договором бере на себе ризик його виконання.

Що ж до випадків, коли неповнолітній укладає договори зі згоди батьків чи інших законних представників, а потім їх не виконує, а також у разі заподіяння ним шкоди іншим особам, якщо у неповнолітнього немає майна, якого було б достатньо для відшкодування шкоди, додаткова відповідальність покладається на його батьків (усиновителів) або піклувальників.

Встановлений законом вік (14 років), з досягненням якого фізична особа набуває неповної дієздатності, не свідчить про суттєві зміни в організмі людини. Визнанням законом саме такого віку можна пояснити соціальними, політичними, а можливо, й іншими мотивами. Оскільки відповідно до ЦК УРСР 1963 р. неповної дієздатності набувала особа, якій виповнилося 15 років.

Дієздатність, як і правоздатність, природно припиняється із настанням смерті фізичної особи. Але за життя вона може бути обмежена у дієздатності або визнана недієздатною.

Під обмеженням дієздатності слід розуміти заборону громадянину на підставі рішення суду самостійно укладати правочини щодо розпорядження майном, одержувати заробітну плату, пенсію або інші види доходів. Усі ці дії він може здійснювати лише за згодою піклувальника. Обмежений у дієздатності, самостійно може укладати лише дрібні побутові правочини. Стаття 36 ЦК України встановлює дві необхідні підстави для прийняття судом такого рішення:

1) якщо особа страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними;

2) якщо особа зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами, токсичними речовинами тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне становище.

Перша підстава обмеження дієздатності для законодавства України є новою. За цією підставою суд зможе обмежити цивільну дієздатність фізичної особи, якщо буде доведено наявність у неї:

- психічного розладу;
- психічного розладу, який не носить хронічного характеру, але істотно впливає на здатність особи усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати своїми діями.

Метою такого обмеження є захист інтересів, перш за все, хворої особи, а також інтересів її близьких осіб.

Друга підстава обмеження дієздатності фізичної особи була відома цивільному законодавству УРСР, але ЦК України (ст. 36) вніс суттєві зміни до її змісту. Суд зможе обмежити дієздатність фізичної особи, якщо буде доведено, що вона зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами тощо і як наслідок — скрутне матеріальне становище фізичної особи чи членів її сім'ї або інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати.

ЦК України вносить ще деякі зміни щодо обмеження дієздатності особи: по-перше, обмеженою в дієздатності може бути особа, яка проживає одна, без сім'ї; по-друге, обмеженою в дієздатності може бути особа, яка ставить в скрутне матеріальне становище не тільки себе чи членів своєї сім'ї, а й колишніх членів сім'ї, а саме осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати.

Доказами по справах цієї категорії можуть бути службові акти працівників міліції, інших органів, що підтверджують факти зловживання спиртними напоями і наркотичними речовинами, а також дані про матеріальне становище самого алкоголіка чи наркомана, його сім'ї, а також осіб, яких він за законом зобов'язаний утримувати.

До компетенції суду входить не лише прийняття рішення про обмеження дієздатності особи або про відмову в задоволенні заявлених про це вимог. Крім то-

ЗМІСТ

Передмова.....	3
Глава 1. ЦИВІЛЬНА ПРАВОЗДАТНІСТЬ ТА ДІЄЗДАТНІСТЬ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ	4
1. Цивільна правоздатність та дієздатність фізичної особи.....	4
2. Зразок заяви про надання повної цивільної дієздатності.....	14
3. Зразок заяви про визнання недієздатним.....	15
4. Зразок заяви про визнання обмежено дієздатним.....	16
5. Зразок заяви про скасування обмеження дієздатності.....	17
6. Зразок заяви про визнання особи безвісно відсутньою.....	18
7. Зразок заяви про оголошення особи померлою.....	19
Глава 2. ДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ	24
1. Поняття та умови договору.....	24
2. Укладання, зміна та розірвання договору.....	25
3. Відповідальність за порушення умов договору.....	26
4. Зразок договору про іпотеку.....	27
5. Зразок договору довічного утримання.....	35
6. Зразок договору про надання безвідсоткової позики.....	38
7. Зразок розписки про отримання грошей за усним договором.....	40
8. Зразок договору надання послуг бухгалтера.....	40
9. Зразок договору про найм житла.....	43
10. Зразок договору надання юридичних послуг.....	47
11. Зразок договору побутового підряду.....	50
12. Зразок договору купівлі-продажу квартири.....	52
13. Зразок договору банківського вкладу.....	54
14. Зразок договору технічного обслуговування.....	57
15. Зразок договору підряду.....	63
16. Зразок позовної заяви про дострокове розірвання договору.....	64
17. Зразок позовної заяви про стягнення грошей за договором позички.....	67
18. Зразок позовної заяви про визнання недійсним договору дарування.....	69
19. Зразок позовної заяви про стягнення коштів за договором послуг.....	70
20. Зразок зустрічної позовної заяви.....	72
21. Зразок зустрічної позовної вимоги.....	74
Глава 3. СІМЕЙНІ ПРАВОВІДНОСИНИ. ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ	79
1. Поняття сімейних правовідносин.....	79
2. Основні принципи сімейного права.....	83
3. Захист прав дитини.....	86
4. Зразок позовної заяви про позбавлення батьківських прав.....	95
5. Зразок заяви про усиновлення дитини.....	97

6. Зразок позовної заяви про визначення походження дитини	99
7. Зразок позовної заяви про виключення відомостей з актового запису про народження дитини	100
8. Зразок позовної заяви про зміну прізвища дитини	102
9. Зразок позовної заяви про оспорювання батьківства.....	103
10. Зразок позовної заяви про відібрання дитини.....	104
11. Зразок позовної заяви про усунення перешкод щодо участі у вихованні дитини	106
12. Зразок позовної заяви про скасування усиновлення	112
13. Позовна заява про стягнення аліментів на дитину	113
14. Зразок позовної заяви про розірвання шлюбу	114
15. Зразок позовної заяви про поділ спільного майна подружжя	116
16. Зразок позовної заяви про стягнення коштів на утримання онука	118
Глава 4. ЖИТЛОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ	125
1. Житлові правовідносини та їх відмінність від прав власності на житло	125
2. Зразок позовної заяви про виселення	125
3. Зразок позовної заяви про вселення	128
4. Зразок позовної заяви про визнання порядку користування житлом.....	129
5. Зразок позовної заяви про виселення з незаконно займаного житла	134
6. Зразок позовної заяви про визнання особи такою, що втратила право на житло	136
Глава 5. ТРУДОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ ТА ТРУДОВІ СПОРИ	155
1. Поняття трудових правовідносин	155
2. Трудовий договір та його види	156
3. Підстави припинення трудового договору	161
4. Типова форма трудового договору між працівником і фізичною особою-підприємцем.....	164
5. Зразок письмового трудового договору (не контракт)	168
6. Зразок положення про матеріальну відповідальність на підприємстві.....	171
7. Зразок договору про повну матеріальну відповідальність	175
8. Зразок договору про колективну матеріальну відповідальність.....	176
9. Зразок колективного договору між трудовим колективом підприємства недержавної форми власності та власником (без додатків)	179
10. Зразок позовної заяви про визнання недійсним наказу	187
11. Зразок позовної заяви про компенсацію невикористаної відпустки.....	188
12. Зразок позовної заяви про визнання переведення незаконним	189
13. Зразок позовної заяви про відшкодування шкоди, заподіяної працівником підприємству.....	190
14. Копія позовної заяви про стягнення розрахунку при звільненні	192
15. Зразок позовної заяви про стягнення моральної шкоди	193
16. Зразок позовної заяви про поновлення на роботі	195
17. Зразок заяви до ВДВС про відкриття виконавчого провадження у справі про стягнення заробітної плати.....	196
18. Зразок заяви до суду про заміну способу виконання	197

19. Зразок скарги про недоплату допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею віку трьох років.....	198
--	-----

Глава 6. ГОСПОДАРСЬКІ ПРАВОВІДНОСИНИ..... 209

1. Господарський процес і господарські спори	209
2. Зразок позовної заяви про відшкодування матеріальної шкоди	210
3. Зразок позовної заяви про визнання договору недійсним.....	211
4. Зразок відзиву на позовну заяву	213
5. Зразок заяви про затвердження мирової угоди.....	214
6. Зразок мирової угоди	215
7. Зразок позовної заяви про недійсність угоди у межах провадження про банкрутство	217
8. Зразок досудової вимоги.....	220
9. Зразок апеляційної скарги	221
10. Зразок касаційної скарги.....	223

Глава 7. ПРЕДСТАВНИЦТВО В ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ 231

1. Поняття, підстави та види представництва.....	231
2. Довіреність та її різновиди	236
3. Зразок довіреності на користування транспортним засобом, з правом проходити технічні огляди та укладати договір страхування	239
4. Зразок довіреності на продаж квартири	240
5. Зразок довіреності на розпорядження майном	241
6. Зразок довіреності на представництво у суді	242
7. Зразок довіреності на реєстрацію фізичної особи-підприємця.....	243
8. Зразок довіреності на отримання пенсії	244
9. Зразок довіреності від імені малолітньої особи	245
10. Зразок довіреності від особи, що не може самостійно розписатись	246
11. Зразок довіреності на представництво в інтересах учасника господарського товариства.....	247
12. Зразок бланку довіреності на отримання ТМЦ.....	249
13. Зразок довіреності на надання юридичних послуг	250
14. Зразок довіреності на державну реєстрацію юридичної особи	251
15. Зразок довіреності від юридичної особи.....	252

Глава 8. ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ..... 257

1. Загальні питання захисту прав споживачів.....	257
2. Практичні поради споживачам	259
3. Зразок скарги до обласного управління у справах захисту прав споживачів....	261
4. Зразок заяви до продавця.....	263
5. Зразок заяви до продавця.....	264
6. Зразок заяви до продавця про проведення технічної експертизи	265
7. Зразок скарги до міського управління з питань захисту прав споживачів	266
8. Зразок позовної заяви.....	268
9. Зразок позовної заяви.....	270

Глава 9. ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД	284
1. Права і свободи людини та їх гарантії	284
2. Юрисдикція Європейського суду з захисту прав людини.....	288
3. Зразок позовної заяви до Європейського суду від громадянина	292
4. Зразок позовної заяви до Європейського суду від юридичної особи (неурядової організації)	301
Глава 10. ВІДНОСИНИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	312
1. Авторське право та суміжні права.....	312
2. Зразок позовної заяви про визнання авторства	315
3. Зразок позовної заяви про захист права інтелектуальної власності.....	316
4. Зразок позовної заяви з автора виплаченої винагороди	317
5. Зразок позовної заяви про стягнення авторської винагороди.....	319
6. Зразок позовної заяви про дострокове припинення свідчення на торгівлю марку	320
Інформаційний розділ. АВТОРСЬКІ ТА СУМІЖНІ ПРАВА. ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ	328
Як отримати і захистити авторське право?	328
Як отримати патент України на винахід (корисну модель)?	341
Основні документи і законодавчі акти, які регламентують процес набуття і захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності	357
Порядок сплати судового збору	358
Список судів України (окрім судів першої інстанції).....	362
Веб-сайти територіальних управлінь юстиції (оновлено 19.02.2013).....	375
Органи з питань захисту прав споживачів	384
Головні управління Пенсійного фонду України	388
Державна судова адміністрація України	394